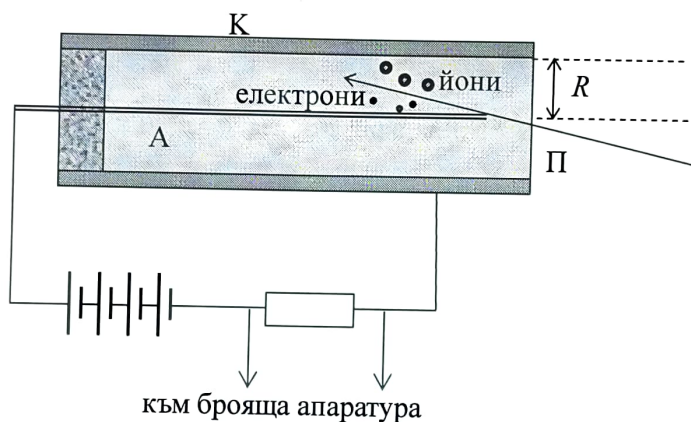

Експериментална задача 1

Гайгер-Мюлеров брояч

Гайгер-Мюлеровият брояч (фиг.1) е най-простият детектор за йонизиращи лъчения. Състои се от електрически изолирани дебелостенна метална тръба (катод К) и тънка метална нишка по оста на цилиндъра (анод А), които са свързани към източник на високо напрежение. Тръбата е пълна с разреден газ и от единия си край е затворена с тънко метално прозорче (П), през което високоенергетичните заредени частици на лъчението (алфа или бета) попадат в тръбата. Всяка минала през прозорчето частица йонизира газа, което води до краткотраен токов импулс във веригата и съответно импулс на напрежението върху товарното съпротивление. Импулсът се регистрира от електронна брояща апаратура.

Фиг. 1. Схематично устройство на Гайгер-Мюлеров брояч

Времето, за което след попадане на частица във веригата протича ток и броящата апаратура регистрира електричен импулс, се нарича **мъртво време τ** на брояча. Ако в продължение на мъртвото време в брояча попадне друга частица, нейният токов импулс се „слива“ с предишния импулс и съответно новата частица няма да бъде регистрирана. Затова броят N на регистрираните за време t импулси е по-малък от действително попадналите в брояча частици и се дава с формулата:

$$(1) \quad N = \frac{\Phi t}{1 + \Phi \tau}$$

където Φ е падащият поток частици, т.е. средният брой частици, минаващи за единица време през прозорчето на брояча. Размерността на Φ е s^{-1} .

В тази задача се разглежда Гайгер-Мюлеров брояч с радиус на прозорчето $R = 1.0$ cm. С помощта на симулационния софтуер **gmcounter.exe** може да се задава време на измерване $t \in [10\text{ s}; 100\text{ s}]$ с точност до 1 s. Всяка въведена дробна стойност от този интервал се закръгля до цяло число секунди.

Част 1. Определяне на мъртвото време на брояча

Разполагате с пет източника на бета-лъчение с известна активност, съответно $A = 2.1, 5.0, 10.3, 15.2, 17.9 \text{ Bq}^*$. Източниците може да бъдат поставяни, само по един, непосредствено до прозорчето на брояча. Може да приемете, че източниците са точкови и излъчват изотропно, т.е. с равна вероятност във всички посоки на пространството. Източниците са от радиоактивен изотоп с период на полуразпадане, много по-голям от времето на експеримента. Затова приемете, че активността на източниците не се мени по време на контролната работа.

Когато от главното меню на симулационната програма изберете **Part 1**, на екрана се появява списък, от който можете да изберете източник, като зададете съответния му номер (от 1 до 5). Ако въведете 0, се връщате в главното меню. След като изберете източник, трябва да въведете времето t за броене на импулсите. Когато измерването завърши, на екрана се изписва регистрираният брой N импулси и програмата се връща към менюто за избор на източник.

(1a)	Направете измервания (симулации) на броя импулси, които броячът регистрира за определено време от всеки източник.
(1b)	Представете данните таблично и графично, като използвате помощни променливи, между които се очаква линейна връзка.
(1c)	Определете мъртвото време на брояча и оценете грешката на вашето измерване.

* Активност на източник е средният брой радиоактивни разпадания за единица време в източника: $A = dN/dt$. Единицата за активност в SI е **бекерел (Bq)**, която е еквивалентна на s^{-1} т.е. на едно разпадане в секунда.

Упътване. Имайте предвид, че броят N регистрирани частици за дадено време търпи неизбежни случайни флуктуации около определена средна стойност $\bar{N}$. Относителното случайно отклонение от средната стойност е: $|N - \bar{N}|/\bar{N} \propto 1/\sqrt{\bar{N}}$. Тази връзка може да ви помогне да изберете нужното време на измерване, така че грешката на измерване да бъде в определена граница.

Част 2. Определяне на периода на полуразпадане на урана

Разполагате с радиоактивен източник, който съдържа $m = 5 \text{ mg}$ изотоп на урана $^{238}_{92}\text{U}$. Уран-238 търпи алфа-разпадане с много голям период на полуразпадане, поради което в рамките на експеримента количеството на изотопа практически не се мени. Приемете, че източникът е точков и алфа-частиците се излъчват равномерно (изотропно) в цялото пространство. Източникът се намира върху оста на брояча и може да бъде поставян на определено разстояние $d \in [0.5 \text{ cm}; 5.0 \text{ cm}]$ от прозорчето на брояча с точност 0.1 cm (1 mm). В тази задача използвайте менюто **Part 2** на симулационната програма. Чрез него можете да задавате време t на измерването в секунди и разстоянието d от източника до

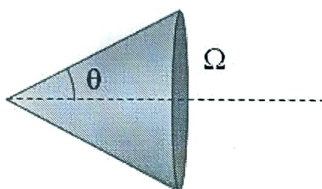
прозорчето в сантиметри. За да се върнете в главното меню, въведете отрицателно разстояние или отрицателно време на измерване.

(2a)	Като използвате закона за радиоактивно разпадане, получите връзка между активността A на източника и масата на радиоактивния изотоп. Като параметри в зависимостта може да участват моларната маса μ на изотопа, неговият период на полуразпадане $T_{1/2}$ и числото на Авогадро: $N_A = 6.02 \times 10^{23} \text{ mol}^{-1}$.
(2b)	Чрез измервания (симулации) при различни разстояния d , определете разстоянието L на пробег на алфа-частиците във въздуха. Пресметнете кинетичната енергия E на отделените при разпадането на урана алфа-частици, като използвате връзката за дължината на пробег на алфа-частиците във въздуха: $L/\text{cm} = 0.3(E/\text{MeV})^{\frac{3}{2}}$
(2c)	Чрез измервания (симулации) при различни разстояния $d < L$, определете активността A на източника.
(2d)	Въз основа на вашите измервания пресметнете в години времето на полуразпадане $T_{1/2}$ на ${}^{238}_{92}\text{U}$ и оценете грешката на получения резултат.

Полезна математика. Пространственият ъгъл Ω , съответстващ на конус с ъгъл θ между оста и образуващата на конуса (фиг. 2) е:

$$\Omega = 2\pi(1 - \cos \theta)$$

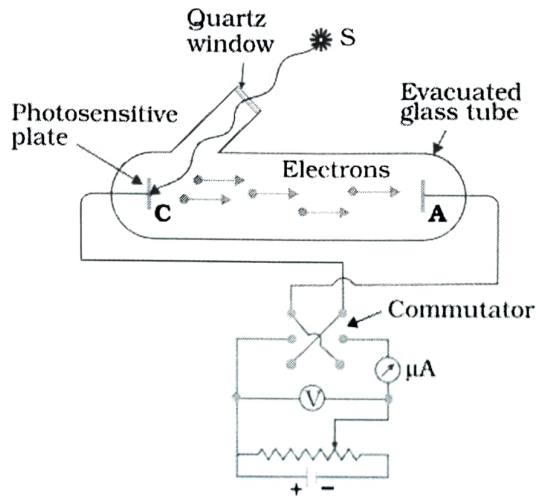
Пространственият ъгъл, съответстващ на цялото пространство е $4\pi \text{ strad}$ (стерадиана).

Фиг. 2

Външен фотоэффект

Сглобена е следната верига (вижте схемата):

За светлинен източник е използвана живачна лампа. С помощта на монохроматор нейният спектър се филтрира и се създава монохроматична светлина с определена дължина на вълната, която осветява катода (единия електрод) на вакуумирана тръба. Направени са измервания на зависимостта на тока през вакуумираната тръба от напрежението на електродите за 5 различни дължини на вълните и при 2 мощности на падащата светлина за всяка дължина на вълната. Данните са дадени в таблицата по-долу.

Задача 1 Използвайки данните от таблицата определете графично отделителната работа A (в eV) на използвания фотокатод в експеримента. [7.0 т.]

Задача 2 Квантова ефективност (или квантов добив) QE за фотоелектричния ефект се дефинира като отношението на избитите от електрода електрони към броя на падналите върху него фотони. Използвайки данните от таблицата, начертайте на графика зависимостта на квантовата ефективност QE от дължината на вълната (в nm) на използваната в експеримента монохроматична светлина. При каква дължина на вълната $\lambda_{QE=0}$ квантовата ефективност трябва да стане нула според данните от експеримента? [7.0 т.]

Задача 3 От дадената таблица за стойността на A (в eV) за различни химични елементи определете използвания метал за катод в този експеримент. [1.0 т.]

Фундаментални константи:

$$h = 6,626 \cdot 10^{-34} \text{ J.s}$$

константа на Планк

$$c = 2,998 \cdot 10^8 \text{ m/s}$$

скорост на светлината във вакуум

$$e = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ C}$$

заряд на електрона

$\lambda, \text{nm} \rightarrow$	365,5		404,7		435,8		546,1		578,0	
P, W $\rightarrow$	0,961	1,73	2,44	4,40	5,56	10,00	5,45	9,80	1,23	2,30
U, V $\downarrow$	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA	I, μA
-1,60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
-1,50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
-1,40	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0
-1,30	7	12	0	0	0	0	0	0	0	0
-1,20	12	22	0	0	0	0	0	0	0	0
-1,10	17	29	2	3	0	0	0	0	0	0
-1,00	22	39	10	19	0	0	0	0	0	0
-0,90	27	47	18	34	0	0	0	0	0	0
-0,80	32	56	27	50	25	45	0	0	0	0
-0,70	40	71	36	66	50	90	0	0	0	0
-0,60	50	89	46	84	75	135	0	0	0	0
-0,50	62	111	58	106	105	185	0	0	0	0
-0,40	73	132	70	128	140	250	0	0	0	0
-0,30	88	160	83	152	210	370	3	5	0	0
-0,20	105	190	109	192	295	535	15	27	0	0
-0,10	125	222	139	247	425	760	30	54	3	5
0,00	156	281	185	330	700	1270	50	90	6	11
0,10	192	347	240	430	980	1750	90	160	10	18
0,20	233	417	300	535	1200	2160	140	250	15	27
0,30	270	487	360	640	1370	2460	210	380	23	40
0,40	290	522	422	740	1520	2745	300	540	33	60
0,50	303	541	505	900	1620	2910	420	760	55	100
0,60	313	562	620	1110	1680	3030	760	1370	85	150
0,70	321	578	700	1270	1730	3115	1080	1940	132	240
0,80	325	584	750	1345	1760	3155	1180	2120	230	410
0,90	328	590	775	1390	1785	3220	1250	2240	245	440
1,00	330	595	800	1440	1810	3250	1280	2300	250	450
2,00	335	600	825	1488	1830	3280	1335	2400	256	460
3,00	337	605	835	1500	1840	3310	1360	2450	261	465
4,00	340	610	840	1510	1850	3300	1380	2480	265	470
5,00	340	610	840	1510	1850	3300	1380	2480	265	470

Ag	4.5	Al	4.16	As	3.75	Au	5.25	B	4.45	Ba	2.6
Be	4.98	Bi	4.31	C	5	Ca	2.87	Cd	4.08	Ce	2.9
Co	5	Cr	4.5	Cs	1.95	Cu	4.7	Eu	2.5	Fe:	4.75
Ga	4.32	Gd	2.90	Hf	3.90	Hg	4.475	In	4.09	Ir	5.3
K	2.29	La	3.5	Li	2.9	Lu	3.3	Mg	3.66	Mn	4.1
Mo	4.6	Na	2.36	Nb	4.4	Nd	3.2	Ni	5.2	Os	5.93
Pb	4.25	Pd	5.4	Pt	5.5	Rb	2.261	Re	4.72	Rh	4.98
Ru	4.71	Sb	4.6	Sc	3.5	Se	5.9	Si	4.7	Sm	2.7
Sn	4.42	Sr	2.59	Ta	4.4	Tb	3.00	Te	4.95	Th	3.4
Ti	4.33	Tl	3.84	U	3.75	V	4.3	W	4.8	Y	3.1
Yb	2.60	Zn	4.2	Zr	4.05						